

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Дарин Войнов Тенев

за дисертационния труд на

Гергана Цанкова Златкова

**„Фентъзи прозата на Дж. Р. Р. Толкин, К.С.Луис и У. К. Ле Гуин. Мит, хроника,
светоизграждане”**

за придобиване на научната и образователна степен „Доктор”

в област на висшето образование 2.1. Филология (Научна специалност – Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия)

Дисертационният труд на Гергана Златкова върху високия фентъзи жанр у Толкин, Луис и Ле Гуинсе състои от увод, четири глави, заключение, библиография и три приложения с общ обем от 324 страници, от които 261 страници изследване и библиография и 63 страници приложения. Библиографията се състои от 143 заглавия, като първичната литература (произведенията на анализирания автори) е изведена в началото и обособена. (За някои заглавия, вероятно поради техническа грешка, библиографската информация не е пълна, като например за Harris, заHutter, за Jamesi Medelsohn. В края на библиографията (с.261) се споменава, че има използвани източници, които не са цитирани. Ако е така, това е некоректно.)Приложенията представят описателна реконструкция на структурата на фантастичните светове на тримата анализирани автори.

Още в началото бих искал да отбележа, че изследователската задача, която си поставя тази дисертация – а именно *да проследи светоизграждането във високия фентъзи жанр и определящата за него роля на мита и хрониката с оглед на дефиниране на този жанр* – е сложна и то поне в два смисъла. На първо място, става дума за три обширни корпуса от текстове, част от които публикувани посмъртно, истински лабиринт от произведения, правещи опит да създадат цялостни фикционални светове със своя митология, история, география, етнология. На пръсти се броят научните изследвания, осмелили се да разглеждат в дълбочина едновременно повече от двама автори в този жанр; обикновено се съсредоточават върху един писател и неговото творчество и отпратките към други творци са редки и правени мимоходом. На

второ място, така поставената задача предполага съчетаване на литературно-исторически и литературно-теоретични въпроси. От една страна, става дума да се проследи генезиса на един жанр и връзките му с това, което се е случвало в полето на художественото слово до този момент; от друга – да се изработи теоретически обоснована дефиниция на съответния жанр, която да изходи от проблема за светоизграждането, проблем на първо място пред теорията на фикцията и наратологията.

Към посочената двойна трудност на изследователската задача трябва да се добави и особеното, бих го нарекъл неоправдано високомерно, отношение на академичния свят към този жанр дори във връзка с най-високите му образци. Независимо от каквито и да е възможни възражения и предубеждения спрямо избора на обект на изследване, Гергана Златкова сериозно, целенасочено и добросъвестно се е захванала с изследването и – нека още сега го кажа – е успяла да се справи със задачата, без да направи компромис с многомерността на проблематиката.

В първата глава, озаглавена „Митът, хрониката и жанра като конструкти на жанра при Толкин“, всъщност се извежда и началната работна дефиниция на високия фентъзи жанр, като се указват преките му предшественици и се разграничава от най-близките му и сродни жанрове като научната и приказната фантастика. Проследяват се няколко опита за определение, като за основа са взети най-вече речникови статии. Причината за вниманието към литературните речници аз намирам във факта, че при една речникова статия, за разлика от едно научно изследване, се предполага, че се работи с вече утаени, утвърдени представи. Както Златкова убедително показва, това не е случаят с високия фентъзи жанр. След като се обръща и към знаковия текст на Толкин за вълшебните приказки, тя въвежда и една от ключовите тези на дисертацията, според която *високият фентъзи жанр е хибрид между научна фантастика и фентъзи* (с.18), като научната фантастика в случая е разбрана в широк смисъл (по-широк от обичайния, но съвсем не неоправдан), така че да включва не само природо-математическите, но и хуманитарните науки. В този пункт дисертацията следва и развива предложението на Миглена Николчина за преосмисляне на научното в научната фантастика и по този начин демонстрира приемственост спрямо предходни български литературоведски изследвания. Трябва да се добави, че това съвсем не е единственият случай на такава приемственост в работата.

Тезата за хибридноста на жанра е внимателно и многоаспектно разгледана по протежението на цялата работа и на първо място в непосредствено следващите страници на първата глава, която се насочва към трите основни компонента, които са посочени като определящи за жанра – светоизграждането, мита и хрониката. На нивото на светоизграждането научната фантастика се оказва от една страна вплетена с вълшебната приказка през вниманието към антропология, етнография, изучаване на митовете; а от друга страна се противопоставя на приказното по отношение на ролята, придавана на позитивната модерна наука. При Толкин позитивната модерна наука е мислена по-скоро през кризата, която е причинила, и затова нейното дело е възплътено от Мордор. Това наблюдение на Златкова ми се струва важно, защото то показва, че използването на научно-фантастични елементи съвсем не предполага научното да е положителнооценностявано.

По-нататък, по отношение на мита и хрониката дисертацията проследява по какъв начин Толкин извлича и следва моделите, които те предоставят, като се поставя акцент върху граничността на фантастическия дискурс на Толкин, обединяващ разнородни елементи от реалност и условност, научност и фикционалност. Особено интересно е междинното положение на хрониката, която в по-ранни периоди сама е имала причислявана към научното знание (при по-различни критерии за научност, разбира се), а в момента е мислена по-скоро като обект и извор за историческите изследвания.

Първата глава завършва с изброяване на литературните влияния при възникването на високия фентъзи жанр. Такива влияния са открити от древността до времето, в което пишат обсъжданите автори. В тази част, която по необходимост не може да бъде разгърната в изследването, доколкото би променила фокуса и би отместила проблема, все пак се създава усещане за прекомерност, усещане за желание всичко да се включи и спомене. От друга страна, несъмнено не бива да се подценява потискащо високата култура и образование на писатели от ранга на Толкин.

Втората глава доразгръща въпроса за присъствието на мита и хрониката в творчеството на обсъжданите автори, като тук вече акцентът е върху начина, по който двете участват в структурирането на творбитеи сюжетоизграждането. Оправдано се обръща внимание не само на алюзията към известни митове и хроники, но както на споменаването на митове и хроники в отделните произведения, така и на вплитането на

митически и хронически елементи при самото конструиране на историите. С други думи, оказва се, че мит и хроника играят поне тройна роля. Първо, съществуващи в извънтекстовия свят митове и хроники са повлияли на авторите на високия фентъзи жанр, или те са *източник*; второ, в произведенията присъстват митове и хроники по тематизиран начин – за тях се говори, представят се и т.н., т.е. те са *обект*; трето, освен източник и обект, двете осигуряват и начин на писане, т.е. са *модус* на творчество – и не случайно главата завършва с наблюдения върху поредиците на тримата автори като нови митологии (с. 120-122).

Във връзка със сплитането на мит и хроника е въведено понятието *контактна зона* (с.44), за да се обясни по какъв начин срещата на двете осигурява прехода от сакралното към историческото време в рамките на отделните фикционални светове.

В по-голямата си част втората глава, след теоретическото обговаряне на структуриращата роля на мит и хроника за обсъждания жанр, проследява с внимание отделни митологични мотиви и начина, по който са трансформирани и развити от Толкин, Луис и Ле Гуин. Бих отбелязал, че анализите на фигурата на градината и на дървото са от най-интересните и приноси за дисертацията. Тук изследователката е демонстрирала аналитичните си умения и интерпретативни способности по забележителен начин.

Доколкото ролята на различните мотиви от различни митологии и епоси е неравностойна, неравностойно е и отделеното им място, като за някои единствено се споменава. Дори и така част от връзките изглеждат повърхностни и не докрай оправдани. Такъв ми се струва случая с „Метаморфози“ на Овидий. Трябва да се отбележи обаче, че Златкова съвсем не работи европоцентрично, а е успяла да улови и убедително да анализира връзки с месопотамски, индиански и други митове и митични схващания. Похвално е също и разглеждането на митичните елементи от Толкин, които Луис и Ле Гуин заемат и използват.

След като е изследвала тройната функция на мита и хрониката Златкова се обръща в трета глава към въпроса за светоизграждането във високия фентъзи жанр. На основата на вече направеното, тук митът и хрониката ще се появят отново, за да бъдат преосмислени през призмата на конструирането на фикционален свят. Анализите в тази глава, според мен, експлицитат една неформулирана ясно теза на изследването (въпреки че може да се открие почти дословно в Заключение, с. 243), а именно, че

митът, хрониката и светоизграждането не просто участват по различен начин във високия фентъзи жанр, а имат вътрешна йерархия доколкото първите две са, метафорично казано, строителен материал за светоизграждането. Ако и това да не изчерпва тяхната роля, тази им функция е от изключително значение за изясняването на същността на жанра. Може да се добави, че между мита и хрониката отношенията също не са съвсем равностойни; дори в контактната зона, която срещата им създава, календарът на хрониката сякаш не може да се откъсне от митично-легендарната рамка на жанра и ѝ остава подчинен. Както и с посочената по-горе неформулирана ясно теза, така и тук става дума по-скоро за само загатната от дисертационния труд хипотеза. Първият ми въпрос е свързан с това дали тази хипотеза е приемлива за дисертантката? С други думи, приема ли, че хрониката и семантично свързаните с нея летопис, исторически разказ, календар, са в подчинена позиция спрямо митично-легендарната рамка на жанра?

Четвъртата и последна глава се занимава с жанровете и композиционни особености на произведенията на тримата автори. Златкова умело демонстрира как високия фентъзи жанр е успял да инкорпорира в себе си различни вече съществуващи жанрове, което превръща този жанр в своеобразен мета-жанр. Тъкмо това създава възможността цялата поредица на Толкин, например, да се мисли като „лаборатория за научни експерименти“ (с. 205) – високият фентъзи жанр се оказва жанр, в който да се експериментира с различни жанрове, както формално, така и съдържателно. Мета-жанровостта е решаваща и за двойния статут на новата митология на автори като Толкин. Митологията е едновременно един от многото жанрове, наред с приказката, хрониката, дневника, историческата поема и така нататък. Но заедно с това, тя е и, по романтически, необходим резултат от техния сингуларен синтез.

На това място бих поставил и втория си въпрос към Гергана Златкова. Има ли според нея основания да се твърди, че кризата на жанровото писане от времето на модернизма намира две много различни решения – от една страна, експериментирането с жанрове, смесването им в произведенията на високия модернизъм и ранния постмодернизъм ще доведе до *разпад на жанровостта*, невъзможност и ненужност да се говори изобщо за жанр, доколкото всяко произведение се саморазкрива като уникално; но от друга страна, с Толкин и високия фентъзи жанр се оказва възможно такъв разпад да се избегне – без при това да се жертва експериментирането, – като се създаде мета-жанр?

По отношение на четвърта глава ми се струва, че е донякъде излишно използването на традиционните три рода – епос, лирика, драма – и то не защото няма да ги открием при всеки от авторите, а защото работата е показала, колко по-фино може да се работи с жанровете, без да се предверяваме на това триделение. Идеята да се прокара аналогия между фикционалния свят на Толкин, както е разкрит в произведенията, и музикалната симфония (с.207-210) ми се струва много по-обещаваща и плодотворна. Изобщо, предложените за всеки автор нарративни и епистемологични форми и фигури са с голям научен потенциал и ги намирам за същностно приноси.

Авторефератът, макар и с известни съдържателни повторения, които е могло да се избегнат, представя изчерпателно и обективно основните идеи на работата. Приносите са посочени коректно. Изследването задоволява критериите за дисертационен труд и аз подкрепям пред уважаемото научно жури присъждането на образователната и научна степен „доктор” на Гургана Златкова.

Доц. д-р Дарин Войнов Тенев
(Софийски университет „Св. Климент Охридски“)

София, 03.10.2019 г.